

וכן בפסחים צו. ראש השנה ה: סוכה כז. חגיגה יא. יבמות כד. כתובות לח. ועוד – בכל אלו השתמשו ב'להלן' על דבר הנאמר קודם לכן ולא אחרי כן (כשימוש המקובל כיום).

דף מא

'וכי מאחר דמתם קטלינן ליה, מועד היכי משכחת לה... כגון שהוזמו זוממי זוממין'. ואם תאמר, אף בלא הזמה אתה מוצא כגון שבאו שלש כתות יחד להעיד על השור, ולא הספיקו לגמור דינו עד שנגח נגיחה רביעית.

ויש לומר, הואיל ומיד כשנגמר הדין, בית דין שולחים להביא את השור, ואם נגח עד שלא נטלוהו – בעל השור פטור מנזק שלם שהרי נמצא בבית דין כדי להעיד בפניו, ועדיין לא הוטל עליו לשמרו כמועד, וא"כ אי אתה מוצא שיגח נגיחה רביעית ויתחייב נזק שלם. אבל באופן של הזמה, גם אם נגח בעודו בבית בעליו חייב מאחר וכבר הועד שלש פעמים בעדויות הראשונות (עפ"י תור"פ).

אעפ"י ששור תם מחויב בשמירה, ולחד מ"ד אף שמירה המעולה ממועד, מ"מ מבואר בתור"פ שכל עוד לא היה סיפק לחזור ולשמרו לאחר שהועד אינו חייב נזק שלם, שאין כאן פשיעה של מועדות. [וכמו שצריך העדאה בפני הבעלים דוקא, אעפ"י שגם תם מחויב בשמירה ופושע גמור הוא כשלא שמר]. ומסתבר שהוא הדין אם היה אנוס מלהגיע לשורו ולשמרו. ונראה שזהו הטעם לכך שבהוזמו זוממי זוממין חייב עד שלא יצא מב"ד, הגם שבדין היה לו להאמין למוזימים ולהחזיק שורו כתם – אך בעצם כיון שאף תם צריך שמירה מעולה אין לו שום טענת פטור. ומצד האמת הלא כבר הועד מקודם. ויש אומרים שלא הוצרכו להעמיד כן אלא כדי לקיים שלש העדאות בפני הבעלים, וכמאן דאמר ליעודי גברא, אבל לדעת האומר 'ליעודי תורא', וכן למסקנא שהעמידו כשבעל השור היה נוכח בנגיחות – אין צריך להעמיד בהזמה דוקא אלא שבאו שלש כתי עדים בפעם אחת (עפ"י גליון תוספות בשיטמ"ק).

'במכירין את בעל השור ואין מכירין את השור... איבעי לך נטורי כולי בקרך'. הראב"ד והרשב"א והרי"ד פרשו שבנגיחה הרביעית הוכר שהוא זה שנגח את שלש הנגיחות הקודמות. ואולם בדברי הרמב"ם (נזקי ממון י, ג) מבואר שאין ידוע אם זהו אותו שור, ואפילו הכי חייב בכופר 'הואיל והועדו הבעלים שיש להם בבקרים שור שהרג שלש פעמים, היה להם לשמור כל בהמתם, ומאחר שלא שמרו – משלמין את הכופר'.

ואף על פי שאפשר שאין זה אותו השור שנגח שלש פעמים, וזה שנגח עתה – תם הוא, והרי תם אינו משלם כופר [ומנימוקו של הרמב"ם משמע שאין הטעם משום ההנחה שמן הסתם אותו השור הוא זה שנגח שוב]?

יש לחדש שההעדאה לענין חיוב כופר שונה במהותה מההעדאה לענין תשלום נזיקין, כי הכופר עיקרו חיוב הבעלים (ע' להלן מד: כופר – חיוביה דבעלים' וניזקי שור – 'חיוביה דשור') וכיון שהבעלים מותרים, גם אם שור זה אינו מותרה ביחוד – חייבים בכופר, משא"כ בתשלום נזיקין, החיוב שייך לממון עצמו שמוזק שהוא עיקר המחייב, לא פשיעת הבעלים ואשמתם (הגרנ"ט קט).

בזה יישב פסקי הרמב"ם שלענין כופר כתב שמועד לבהמה הוי מועד לאדם, משא"כ גבי נזיקין – שיש לחלק בכל אלו בין חיוב כופר לנזיקין.

אך נראה שסברא זו לבד, התראת הבעלים, אינה מספקת לחיוב כופר, שהרי אם נודע שהשור שנגח עתה הוא תם, הגם שהבעלים לא ידעו זאת, לא שמענו לחייב נזק שלם, ורק כשאין ידוע חייב. וצ"ב.

וכן יש להוכיח שאין הכופר תלוי בפשיעת הבעלים גרידא, שהרי אמרו (מ.) בשור אפוטרופוס שפטור מכופר משום דיתמי לאו בני כפרה. והלא האפוטרופוס הוא הפושע ולא היתומים – אלא ודאי החיוב הוא על היות השור אינו שמור. הסברו זה, בחילוק שבין כופר לניזקין (בבאור הגמרא להלן מד:) – כתב כן גם בקובץ ביאורים שם. וכן במשנת ר' אהרן. וע"ע בזה בדברות משה א ובאגרות משה חו"מ ח"א יב. עוד בהסבר דברי הרמב"ם במועד לבהמה, ויישוב שיטתו עם האמור בסוגייתנו – ע' בקהלות יעקב ח"א לט. ותורף דבריו שלענין חיוב כופר שלם א"צ 'מועד' גמור אלא כל שיצא מחזקת שימור וכבר אינו בכלל 'תם', משא"כ לענין נזקין.

(ע"ב) 'אימא הני מילי היכא דבדק צור... – ע"ע בקדושין נו:–נו.

'כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש... עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלקיך תירא – לרבות תלמידי חכמים. מדוע לא פירש בואהבת את ה' אלקיך [הכתוב קודם] – כי רק גבי מורא לא היה נראה לו לדרוש מורא בשר ודם עם מורא כלפי הקב"ה (עפ"י רא"ש בשיטמ"ק). ועוד, יכול לרבות ואהבת את עבודת ה' אלקיך (הר' ישעיה), את התורה והמצוות – משא"כ גבי מורא, אין להתיירא מהתורה והמצוות אלא ממי שצוה עליהן, כמו שאמרו (ביבמות ו:): לא ממקדש אתה מתירא אלא ממי שהזוהר על המקדש (תורת חיים).

ומהרי"ל (בשו"ת א) פירש מדוע נמנע שמעון העמסוני מלדרוש כרבי עקיבא, לפי שרחוק הוא מן הדעת לרבות יראת בשר ודם על חבריו. וגם כמה וכמה מקראות מורים כן, שאין לירא מבשר ודם בלתי מהש"ת לבדו. והיה נראה בעיני החכם, אם היה מרבה שום דבר ח"ו מיחזי כשתי רשויות, ופן יעשוהו עבודה זרה ח"ו כיון שציוותה תורה לירא אותו, ועל כן פירש ורצה לקבל שכר על הפרישה להורות לתלמידים שכולם (כל האתין) לאו דוקא, כדי שלא יעמיקו ח"ו ויבואו לידי מכשול. [ומורא אב ואם – ענין אחר הוא, לא משום קדושה שבקרבתם, ואין חשש שיעשם אלהות, כמו שכתבו התוס' בקדושין]. ומובן אם כן מדוע לא פירש כשהגיע לכתוב ואהבת את ה' אלקיך – כי ודאי התרבו תלמידי חכמים למצות אהבה, שמצוה לאהבם אהבה עזה כנפשו ולהדבק מהם. אבל לענין היראה לא רצה לדרוש כן מן הטעם האמור (וע"ע בפני יהושע קדושין נו).

ובא רבי עקיבא וחדש 'לרבות תלמידי חכמים', שכיון שהתרבה מאת ה' אלקיך תירא, ו'את' טפל הוא, שמע מינה שמורא הקב"ה למעלה ממורא בשר ודם אלא שצריך גם כן לירא ממנו. עד כאן משו"ת מהרי"ל (ע"ע רשב"א קדושין שם).

[בשם רבי פינחס מקוריץ מובא ('אמרי פנחס' השלם, לקוטי הש"ס) להסביר דרשת רבי עקיבא בדרך זו: את – עם ה' אלקיך – היינו, מי שהוא מקורב ודבק בה' ומטפיל עצמו אליו – אותו תירא. (וכע"ז פירש בדגל מחנה אפרים תולדות על 'ותלך לדרוש את ה' – היינו התלמידי-חכמים שהם סביביו יתברך, מכונים 'את ה'). ע"ע חדושי אגדות מהר"ל; הפלאה כתובות צח; קדושת לוי ליקוטים (על הגמ' בשבת עז ועל הכתוב 'ודוד מכרכר'); מי השלוח לקוטי הש"ס; נועם אלימלך קתת עה"פ 'ויקחו אליך'; מאור עינים לקוטים ('ונדעה נרדפה'); אור יהל ח"א עמ' לג.

על הביטוי 'עד שבא רבי עקיבא ולימד...' – ע' במובא בבכורות ו.

'בעל השור נקי למה לוי? – להנאת עורו'. במשך חכמה (משפטים כא, כח) הסביר פשטו של הפסוק וכי יגח שור את איש בשור הפקר [שלכן אין כתיב כאן 'שור איש' ככתוב בשאר מקומות], שאף שור הפקר

שהמית חייב סקילה, כדתנן לקמן. ומה שכתוב ובעל השור נקי – על כרחינו לפרש באדם שזכה בשור אחר הנגיחה.

ומכאן השיב לשואלו, מדוע לא נאמר שלא אסר הכתוב הנאת עורו אלא לבעל השור, כמפורש בכתוב 'ובעל השור נקי' ואמנם, ציין, לא נמצא באיסורי הנאה חילוק בין אדם זה לאדם אחר מן התורה. אך בלאו הכי לא קשה לפי האמור, כי 'בעל השור' מתייחס לזוכה בו, ולא שייך לחלק בינו לבין אחרים, שהרי זה לא פשע כלל בשמירת השור.

'אמר לו ר' עקיבא: והלא הוא עצמו אין משתלם אלא מגופו... א"ל רבי אליעזר... אין דיני אלא כשהמית אדם על פי עד אחד... אין דיני אלא במתכוון להרוג את הבהמה...' ורבי עקיבא ששאל, משום שסובר (מדרשא דלקמן מג.) 'כל זמן שהשור בסקילה – בעלים משלמין כופר, אין השור בסקילה – אין הבעלים משלמין כופר', ולכן אין צריך מיעוט מכופר לאותם מקרים שאין בהם חיוב מיתה לשור. ורבי אליעזר אינו סובר אותו הקש (עפ"י רש"י להלן מג. ד"ה אין; תוס' שם ד"ה אמר; תוס' מב: ד"ה ונימא וד"ה מה, ועוד ראשונים).

'אין דיני אלא כשהמית את האדם על פי עד אחד או על פי בעלים. על פי בעלים! מודה בקנס הוא! – קסבר: כופרא כפרה.' מפשטות הדברים נראה שאם כופרא כפרה, נאמן עד אחד לחייב כופר, וכשם שנאמן באיסורין ובמצוות. וכן מפורש בדברי הראב"ד וברא"ש (בשטמ"ק) וברי"ד. ואולם מדברי התוס' (בריש סנהדרין) משמע שדין כופר הרי הוא כשאר דיני ממונות, שכתבו שצריך בית-דין מומחים כבדיני חבלות. ולכאורה נראה שהוא הדין לענין עדות, דינו כדיני ממונות, וצריכים שנים דוקא.

ואפשר שלדעתם מה שאמר רבי אלעזר שהיה משלם כופר בעד אחד (לולא 'ובעל השור נקי') היינו, כשמעידו עד אחד ואינו רוצה לישבע להכחישו, שמשלם. ויהא מוכח לפירוש זה שיש חיוב שבועה בכופר, הגם שכופרא כפרה.

אך אפשר שאף לשיטת התוס' יש לפרש שאמנם לענין כפיית בית דין אי אפשר בלא עדות גמורה, אבל אם בא לצאת ידי שמים, חייב על פי עד אחד (עפ"י שערי ישר, ו, ה ט).

ויצא מכאן לדון כמו כן לענין חיוב קרבנות, וכן החזרת רבית, שיש לחלק בין נידון הנוגע בינו לבין קונו, שלזה די בעד אחד, לנידון כפיית בית דין, שיש בזה לתא דדיני ממונות. וע"ע בשיעורי רי"מ שירקין כאן).

על 'עדות המיוחדת' לענין כופר – ע' בשו"ת רעק"א קה; שו"ת אחיעזר ח"ג סוס"י כב וח"ד סב; שו"ת שבט הלוי ח"ד קפת. ועל חיוב שבועה בעד אחד המחייב קנס (ערשב"א) – איתא בירושלמי (שבועות פ"ג) שאין נשבעין על הקנסות (ע' רא"ש שבועות פ"ו ה). ואף דברי התוס' בסוגיין אינם סותרים לדברי הירושלמי – ע' אחיעזר ח"ב כה, ה; חדושי בית מאיר להלן מו. וע"ע רש"י להלן עד: אגרות משה חו"מ ח"א כז; קהלות יעקב לג.

'משל לצייד ששולה דגים מן הים, משכח רברבי – שקיל, זוטרי – שקיל.' כצייד פקח שנוטל כל מה שזודמן לו. וכן בדברי תורה – יגדיל תורה ויאדיר. 'רב טביומי משמיה דרבא אמר: המית אמר ליה ברישא; משל לצייד ששולה דגים מן הים, משכח זוטרי – שקיל, משכח רברבי – שדי זוטרי ושקיל רברבי' – שאילו נזדמן לו טעם 'מתכוין' בתחילה, לא היה אומר טעם 'המית' – שאין דרך ושימוש החכמים לומר טעם פחות אחר יפה. וכן תמצא בציידין שיש [י"ג: שאין] להם סלסול יפה ונקיות הדעת, שאם יזדמן להם דבר חשוב, אפילו נטלו דבר פחות בתחילה – מניחים אותו, לפי שאינן להוטים

אחרי הבצע. והמשל הזה אינו מטעם אחד לדברי תורה, אלא כיון שהביא רב כהנא משל מן הצייד, גם הוא הביא (ראב"ד).
ע"ע בעל המאור ומלחמת ה'.

ככתבם וכלשונם'

'את ה"א תירא – לרבות תלמידי חכמים' –

'כי כשירא את ה' ומאמין בו, אז הוא דבוק ביראת התלמיד-חכם, והתלמיד-חכם בהתדבקו ביראת ה', מדבק עמו כל היראות אמיתיות והנמשכים אחריו. ושורש זה אמר אא"ז זללה"ה באמרם ז"ל (ברכות לג): 'אין, לגבי משה מלתא זותרתא הוא' – ופשוט כשהם יראים ממשה, אזי היראה מלתא זותרתא הוא, כי משה היה מדבק ביראה הפנימית על ידי התדבקם בו. כך נראין לי דבריו' (דגל מחנה אפרים, ליקוטים תצוה. ע"ע באריכות בחדושי אגדות למהר"ל מפראג).

'פירש... כל אתין שדרשת מה תהא עליהן. אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה' –

'... פשוט וברור שאף שידעו את הל"ב מדות בקבלה למשה מסיני, מכל מקום לא יכלו להשתמש בשום אופן מאופני הדרשות אלא אם כן היה ברור להם שאין טועים בו, היינו שידעו מהלכו לגמרי ולא היתה להם פירכא בכל התורה כולה, כי אם היתה להם פירכא הוכרחו לדעת שיש כאן איזה פרט שנשכח בפרטיות אופני הדרש בחלק המיוחד הזה שהיתה בו הפירכא. והנה הפירכא נגד דרשת האתין היתה לא רק מסברא אלא ממש מבחינת נמנע, דמה שייך לרבות לירא ממנו כמו מהקב"ה; ובכן הרי מוכרח שהיה כאן איזה חסרון בקבלתם. ואף שידעו שקבלתם מוסמכת וברורה, מכל מקום לא היו רשאים להשתמש בה עד שתתיישב הפירכא. וזהו שאמר ר' שמעון העמסוני 'כך אקבל שכר על הפרישה', דהיינו שההלכה היא שיפרוש כשם שהיתה הלכה שידרוש, וממילא שעשה שתי מצוות, הדרישה והפרישה, ולא שהדרישה היתה מצוה בטעות, דאי הכי היה צריך לומר 'כשם שסברתי לקבל שכר על הדרישה כך אם גם אין לי עכשיו מצות הדרישה, שבטעות היתה, אבל תהיה לי מצות הפרישה, דהיינו הברור והחרטה מן הטעות' (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 353).

לפירוש מהר"ל המובא לעיל, הטעם שפירש מדרשת כל ה'אתין' הוא כדי שלא יטעו התלמידים לדרוש בזה. וא"כ אין צריך לומר שהיה לו ספק באיזה פרט שנשכח בכללי הדרשה.

דף מב

'משכח רב רבבי שקיל משכח זוטרי שקיל...'. כינו התירוץ שהמית על פי עד אחד ועפ"י בעלים כ'זוטרי', לפי שאינו מיושב אלא למ"ד כופרא כפרה, אבל לדעה החולקת הלא מודה בקנס הוא ופטור כדלעיל. ועוד, כיון שלפי עדות העד הרי השור מחויב סקילה, אין מסתבר לקבל עדותו לחצאין, כי אם אתה מאמינו הרי השור נסקל ואינו בר תשלומין, על כן אין מסתבר שצריכים מיעוט על אופן שכזה לפוטרו מכופר (עפ"י ראשונים. וע"ע באילת השחר).